

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

КІРІЄНКО ВЯЧЕСЛАВ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.85

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ЗАПОБІГАННЯ ДОВЕДЕННЮ ОСОБИ ДО САМОГУБСТВА
АБО ДО ЗАМАХУ НА САМОГУБСТВО**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Донецькому юридичному інституті МВС України, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України
Литвинов Олексій Миколайович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, завідувач кафедри
кримінального права і кримінології
факультету №1.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Джужа Олександр Миколайович,
Національна академія внутрішніх справ,
головний науковий співробітник відділу
організації науково-дослідної роботи;

кандидат юридичних наук
Ступник Ярослав Валерійович,
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний
університет», доцент кафедри
кримінального права та процесу
юридичного факультету.

Захист відбудеться 4 листопада 2017 року о 9.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.03 у Харківському національному університеті внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27).

Автореферат розісланий 27 вересня 2017 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д. Ю. Кондратов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Політичні, економічні та соціальні зміни в Україні, перехід до громадянського суспільства й розбудова правової держави характеризуються двома тенденціями: з одного боку – це демократизація та лібералізація всіх сфер суспільного життя, а також проведення відповідних правових реформ, а з іншого – загострення соціальних суперечностей і поширення міжособистісних та міжгрупових конфліктів. Указані тенденції супроводжуються комерціалізацією всіх сфер суспільного життя, поляризацією доходів, поширенням духовного цинізму, алкоголізацією та наркотизацією суспільства, пропагуванням культу насильства й жорстокості, а також іншими чинниками, що зумовлюють зростання рівня агресивності людей, які нерідко набувають кримінальних форм.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, за 2017 рік в Україні було вчинено близько 15 (п'ятнадцяти) тисяч актів суїциду. Середній показник для нашої країни – 22 суїциди на 100 тисяч осіб. Україна входить у десятку країн з найвищим рівнем самогубств. Як свідчать наукові джерела, співвідношення самогубств і доведення до самогубства становить близько один до двадцяти. Разом з тим, з 2013 р. по 2017 р. в Україні винесено лише чотири обвинувальні вирoki за доведення до самогубства, тобто менше одного вирoku на рік.

З розвитком технічного прогресу та еволюцією людства з'являються нові, раніше невідомі злочини та способи їх вчинення. Так, з появою та розвитком Інтернету виникли нові форми вчинення доведення до самогубства, що поширюються у світі разом із зростанням кількості постійних користувачів цієї всесвітньої мережі. Значних обертів набрали самогубства підлітків, яких спонукали до цього у так званих «групах смерті» у соцмережах. Вперше про «групи смерті» на кшталт спільнот «Синій кит», «Тихий дом», «Разбуди мене в 4:20» заговорили ще у травні 2016 року. За даними Національної поліції України, тільки в одній такій спільноті було виявлено більше двох сотень активних користувачів з України.

Особливе занепокоєння викликає той факт, що жертвами доведення до самогубства найчастіше стають жінки й діти, при цьому кількість зареєстрованих злочинів за ознаками ст. 120 Кримінального кодексу (далі – КК) України «Доведення до самогубства» з кожним роком невпинно зростає, зокрема у 2001–2012 рр. за доведення до самогубства в Україні щороку порушувалося 27–32 кримінальних справ, то в 2016 рр. – більше 100 випадків вносилися до Єдиного реєстру досудових розслідувань. І це не враховуючи високого рівня латентності даної категорії злочинів.

Різним аспектам запобігання насильницькій злочинності приділяли увагу відомі вітчизняні та зарубіжні науковці: Ю. М. Антонян, М. М. Бабаєв, О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, І. Г. Богатирьов, Б. М. Головкін, В. В. Голіна, В. Я. Горбачевський, В. К. Гришук, І. М. Даньшин, О. М. Джу́жа, А. І. Долгова, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, І. І. Карпець, О. Г. Колб, І. О. Колб, О. М. Костенко, В. В. Кузнецов, В. М. Кудрявцев, І. П. Лановенко, О. М. Литвинов, В. В. Лунєєв, П. П. Михайленко, В. О. Навроцький, Ю. В. Нікітін, Д. В. Рівман, А. В. Савченко, А. Б. Сахаров, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, В. О. Туляков, Л. В. Франк, П. Л. Фріс, В. І. Шакун, Ю. В. Шаргородський та ін.

Деякі кримінально-правові й кримінологічні проблеми запобігання самогубству та доведення до самогубства розглядали у своїх працях А. Г. Амбрумова, М. О. Бердяєв, О. А. Гусак, Е. Дюркгейм, Л. І. Керик, О. О. Колінько, П. О. Сорокіна, Г. Ш. Чхвартішвілі, Л. М. Шестопалова, та ін. Комплексній кримінологічній характеристиці та заходам протидії суїцидальності як фоновому для злочинності явищу було присвячено дисертацію В. В. Шкуро (2016 р.).

Роботи зазначених авторів мають важливе наукове і практичне значення. Водночас з появою нових форм вчинення злочинів низка питань визначення характеру і змісту запобігання доведенню до самогубства в Україні залишаються нерозв'язаними. Актуальність обраної теми дослідження визначається високим рівнем латентності, ступенем суспільної небезпечності доведення до самогубства, а також складністю виявлення злочинних діянь особи злочинця та віктимологічних ознак жертви, що впливають на її поведінку при вчиненні даного злочину. Обраний напрям дисертаційної роботи є важливим для розроблення шляхів запобігання вчиненню насильницьких злочинів проти особи. Зазначені обставини й зумовили обрання цієї теми дисертації, визначили об'єкт та предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана на кафедрі кримінально-правових дисциплін та судових експертиз Донецького юридичного інституту МВС України відповідно до: Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 р. № 501/2015; Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 р.; Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр. (пп. 3.5, 6.15, 8.13), затвердженого наказом МВС України від 16.03.2015 р. № 275; Координаційного плану наукових досліджень з проблем кримінології на 2016 р., затвердженого на засіданні Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України у березні 2016 р. (п. 4 розділу 12^а «Насильницькі злочини»). Обрана тема також відповідає тематиці наукових досліджень кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз Донецького юридичного інституту МВС України «Організаційно-правове та тактичне забезпечення діяльності підрозділів Національної поліції України» (0115U007085).

Тема дисертації в остаточній редакції затверджена Вченою радою Донецького юридичного інституту МВС України 30 листопада 2016 року (протокол № 3).

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної науково-прикладної задачі запобігання доведенню особи до самогубства або до замаху на самогубство в Україні за допомогою кримінально-правових та кримінологічних засобів, що полягає у формуванні цілісної концепції з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *задачі*:

- з'ясувати історико-правові передумови та окреслити етапи розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за доведення до самогубства або до замаху на самогубство;
- надати кримінально-правову характеристику доведення до самогубства або до

замаху на самогубство;

- систематизувати та проаналізувати міжнародно-правові акти та законодавство інших країн у сфері запобігання доведенню особи до самогубства або до замаху на самогубство з виокремленням найбільш перспективних для запровадження в правове поле України інститутів;

- охарактеризувати стан, структуру та динаміку доведення до самогубства або до замаху на самогубство;

- виокремити детермінанти доведення до самогубства, розкрити їх зміст та значення для організації запобіжної роботи;

- визначити кримінологічно значущі ознаки осіб, які доводять до самогубства;

- надати характеристику особи потерпілого при доведенні до самогубства або до замаху на самогубство;

- розкрити зміст загальносоціального запобігання доведенню до самогубства або до замаху на самогубство;

- сформулювати концептуальне бачення напрямів спеціально-кримінологічного запобігання доведенню до самогубства або до замаху на самогубство;

- запропонувати індивідуально-профілактичні заходи запобігання доведенню до самогубства або до замаху на самогубство.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи.

Предмет дослідження – кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання доведенню особи до самогубства або до замаху на самогубство.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених задач використовувались загальнонаукові та спеціально-правові методи. Методологічну основу дослідження становить діалектичний метод наукового пізнання, за допомогою якого розглянуто кримінологічні засади запобігання доведенню до самогубства в їх динаміці та взаємозв'язку з кримінально-правовими підходами. На цьому методологічному підґрунті застосовувались окремі спеціальні методи наукового пізнання: за допомогою системно-структурного методу проаналізовано сутність досліджуваних категорій, їх предметно-компонентний склад (розділи 1–3); історико-правовий метод дав змогу розкрити генезис ключових етапів становлення та розвитку законодавства й практики запобігання злочинам (підрозділи 1.1, 1.2); компаративістський метод застосовано для виявлення особливостей доктринального розуміння специфіки кримінально-правової охорони суспільних відносин, що виникають унаслідок доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство та запобігання йому в Україні, європейських, азійських країнах і США, а також оцінки можливостей сприйняття позитивного зарубіжного досвіду (підрозділи 1.3, 3.1–3.3); метод контент-аналізу дав змогу опрацювати матеріали кримінальних проваджень за окремими кількісними та якісними параметрами з подальшою інтерпретацією одержаних результатів (підрозділи 2.1–2.3, 3.2, 3.3); догматичний метод використано при тлумаченні кримінально-правових та кримінологічних категорій, удосконаленні понятійно-категоріального апарату дослідження (розділи 1–3); логіко-нормативний метод застосовано для аналізу законодавчих та відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів з питань запобігання доведенню особи до самогубства або до замаху на самогубство (підрозділи 1.2, 3.1); соціологічні методи (анкетування,

інтерв'ювання, спостереження) та метод системного аналізу – при розгляді теоретичних і практичних проблем діяльності правоохоронних органів, зокрема підрозділів Національної поліції (підрозділи 3.2, 3.3); статистичний метод дав змогу проаналізувати зібрані емпіричні дані, а також офіційну статистичну звітність (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять зведені результати вивчення 27 кримінальних справ (завершені провадженням протягом 2007–2012 рр.) та 48 кримінальних проваджень (2012–2016 рр.) за ст.ст. 120, 121, 122, 125, 126, 127 КК України; 34 судових вироки (2007–2016 рр.) за відповідними категоріями справ; результати анкетування 86 слідчих і 58 працівників оперативних підрозділів Національної поліції України; зведені статистичні та аналітичні дані МВС України, Державної служби статистики України, Державної судової адміністрації України, Генеральної прокуратури України, Всесвітньої організації охорони здоров'я, громадських організацій «Ла Страда–Україна» й «Міжнародний комітет захисту прав людини» щодо стану злочинності в Україні за період 2007–2016 рр.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації вперше поставлено й вирішено наукову задачу розроблення концепції запобігання доведенню особи до самогубства або до замаху на самогубство, що надало можливість обґрунтувати пропозиції, спрямовані на вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність та практики його застосування підрозділами Національної поліції України. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

- з наукових позицій здійснено ретроспективний аналіз заходів запобігання доведенню до самогубства або до замаху на самогубство, що надало можливість виокремити етапи розвитку кримінального законодавства, зумовлених як характером суспільно-політичних процесів у різні історичні періоди, культурними та релігійними особливостями окремих держав, так й об'єктивними закономірностями, зокрема: 1) старослов'янський етап (до XI ст.); 2) християнський етап (з XI ст. до 1835 р.); 3) імперський етап (з 1835 до 1917 рр.); 4) радянський етап (з 1917 до 2001 рр.); 5) сучасний етап (з 2001 р. по т.ч.);

- з'ясовано місце запобігання доведенню до самогубства у системі національної безпеки країни, що полягає в реалізації на загальнодержавному та відомчому (міжвідомчому) рівнях комплексу кримінально-правових та кримінологічних заходів з метою аналізу кримінологічної ситуації, що характеризує злочини проти життя та здоров'я особи, виявлення та усунення детермінантів, які сприяють учиненню правопорушень, викриття осіб (злочинних груп), які вчиняють злочини, припинення злочинних дій на стадіях підготовки або замаху, а також відвернення (мінімізації) їх негативних наслідків для громадян, суспільства й держави;

- розкрито зміст елементів кримінологічної характеристики злочинів, пов'язаних із доведенням до самогубства, зокрема відомості про стан, структуру й динаміку злочину, причини та умови, які сприяють його учиненню, соціально-психологічні ознаки правопорушників і потерпілих, а також наведено кореляційні зв'язки між окремими елементами, зокрема, доведено зв'язок поведінки потерпілих зі ступенем латентності злочинів та ефективністю вжиття запобіжних заходів;

удосконалено:

- поняття самогубства як різновиду аморальної діяльності людини, метою якої є припинення власного життя, що визначається усвідомленим, вольовим (керованим, бажаним) характером, проявляється як результат складної взаємодії зовнішніх психотравмуючих факторів та особистісних якостей суб'єкта такої діяльності і тягне за собою його смерть;

- окремі елементи правового механізму запобіжної діяльності підрозділів Національної поліції у сфері боротьби з доведенням до самогубства шляхом розроблення науково обґрунтованих пропозицій стосовно розуміння специфіки причинного комплексу, що лежить в основі детермінації поведінки винного і жертви;

- правові та організаційні засади взаємодії кіберполіції, оперативних підрозділів превентивної діяльності з державними органами й громадськими організаціями у виявленні та припиненні злочинної діяльності окремих осіб та груп, які спеціалізуються на різних формах доведення до самогубства. У зв'язку з цим запропоновано створення в Україні єдиної суїцидологічної служби, яка б об'єднувала загальними цілями і задачами чітке коло суб'єктів у різних сферах діяльності (бажано зі специфічною підготовкою);

дістало подальший розвиток:

- висновок, що жертвою доведення до самогубства є соціопатична особа, якій властивий комплекс сваволі й ілюзій, що проявляється у вчиненні діяння (дії чи бездіяльності) з метою позбавлення себе життя для уникнення насильства у майбутньому;

- дослідження механізму віктимної поведінки суїцидента при доведенні до самогубства, що утворюватиметься за умови реалізації наявного в жертви доведення до самогубства комплексу сваволі та ілюзій під впливом мотиву і мети шляхом вчинення дій, спрямованих на позбавлення себе життя;

- порядок обліку результатів запобігання доведенню до самогубства правоохоронними органами та їх структурними підрозділами шляхом запровадження об'єктивних критеріїв оцінювання роботи щодо виявлення та припинення злочинної діяльності окремих осіб (злочинних груп) на стадіях готування до злочину та замаху на злочин;

- визначення завдань правоохоронних органів України, інших державних органів, неурядових організацій і представників громадськості в запобіганні доведенню до самогубства, які повинні базуватися на правовій, педагогічній та медичній основі і комплексному підході єдності дій всіх суб'єктів запобіжної діяльності;

- пропозиції щодо удосконалення кримінального законодавства шляхом доповнення ст. 120 КК України новими частинами, а також введення до кримінального закону нової норми, якою слід передбачити відповідальність за схиляння до самогубства (ст. 120¹ КК України).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані і вже використовуються:

- у науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження кримінально-правових та кримінологічних засад запобігання доведенню особи до самогубства

або до замаху на самогубство (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України від 25 квітня 2017 р.);

- у правотворчості – з метою удосконалення правових норм, спрямованих на запобігання доведенню до самогубства або до замаху на самогубство;

- у правозастосовній діяльності – для розробки заходів запобігання доведенню особи до самогубства або до замаху на самогубство;

- у навчальному процесі – при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять з навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Кримінально-виконавче право» та інших дисциплін кримінально-правового циклу у вищих навчальних закладах юридичного спрямування та на юридичних факультетах (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 12 травня 2017 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертації обговорювались на засіданнях кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз Донецького юридичного інституту МВС України, а також були оприлюднені на трьох міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (Харків, 5–6 серпня 2016 р.), «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування» (Київ, 9–10 вересня 2016 р.), «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (Одеса, 20–21 січня 2017 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у восьми наукових працях, у тому числі чотирьох наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, одній статті, опублікованій у науковому виданні іноземної держави, та трьох тезах наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації зумовлена постановленою метою і задачами дослідження. Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (346 найменувань) і двох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 245 сторінок, із них основний текст займає 196 сторінок, список використаних джерел – 30 сторінок, додатки – 8 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, зазначено її зв'язок з науковими програмами, планами і темами, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, його методологічні й методичні засади, складові наукової новизни, висвітлено практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про апробацію та публікації автора.

Розділ 1 «Кримінально-правова природа доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Історичний аналіз законодавства про кримінальну відповідальність за доведення до самогубства або до замаху на самогубство» встановлено, що в історичному аспекті умовно можна виокремити такі етапи розвитку законодавства про самогубство та доведення до самогубства на теренах України: 1) старослов'янський етап – основні права засновано на язичницькому укладі життя, самогубства виконують позитивну соціальну функцію, носять ритуальний характер, здійснюються з метою забезпечення інтересів роду; 2) християнський етап – церковні та світські кримінальні закони, які з'явилися на Русі з процесом поширення християнства, було реалізовано у Статутах великих і удільних князів, де вперше згадується доведення до самогубства; 3) імперський етап – законодавець закріплює християнські традиції щодо оцінки самогубства. Починаючи з реформ Петра Першого і до середини XIX ст. самогубство та замах на нього вважалися злочином; 4) радянський етап – ст. 148 КК УРСР 1922 р. встановлює відповідальність за підмову до самогубства, у ст. 145 КК УРСР 1927 р. вперше застосовано термін «доведення до самогубства», ст. 99 КК УРСР 1960 р. криміналізує доведення до самогубства; 5) сучасний етап – у КК України передбачено відповідальність за доведення до самогубства або до замаху на самогубство (ст. 120).

У підрозділі 1.2 «Кримінально-правова характеристика доведення до самогубства або до замаху на самогубство» запропоновано основним безпосереднім об'єктом доведення до самогубства вважати суб'єктивні відносини, що мають своїм змістом право особи на життя, на вільний вибір у розпорядженні своїм життям, реалізацію та охорону цього права. Додатковим об'єктом слід вважати честь та гідність, на які здійснюється негативний вплив, поряд із посяганням на основний об'єкт.

Об'єктивна сторона ст. 120 КК України характеризується як діяння, спрямоване на доведення потерпілого до самогубства або замаху на самогубство. Злочинні наслідки є альтернативними. Ними можуть бути самогубство потерпілого (його смерть), так і замах на самогубство (відсутність результату у вигляді смерті потерпілого). Злочин буде вважатися закінченим з моменту безпосереднього здійснення акту (спроби) суїциду, незалежно від настання фактичного результату (шкоди здоров'ю суїцидента може бути і не завдано).

Суб'єктом злочину, передбаченого статтею 120 КК України, є фізична осудна особа (громадянин України, іноземний громадянин, особа без громадянства), яка до моменту вчинення злочину досягла шістнадцятирічного віку.

У результаті проведеної характеристики запропоновано нову редакцію ч. 1 ст. 120 КК України, а також доведено доцільність розгляду питання про доповнення її другої частини такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення діяння з корисливих мотивів. Доведення до самогубства або до замаху на самогубство з корисливих мотивів завжди відбувається з прямим умислом. Винний усвідомлює, що тільки у разі самогубства потерпілого він отримає реальну можливість заволодіти його майном, грошима, іншими матеріальними благами, або позбутися якої-небудь матеріальної залежності від потерпілого.

У підрозділі 1.3 «Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство» зазначено, що на

відміну від КК України у зарубіжних країнах передбачена відповідальність не лише за доведення до самогубства, а також за: а) схилення до самогубства (кримінальні кодекси Литви, Польщі, Болгарії, Швейцарії, Австрії, Сан-Марино, Італії, Франції та ін.). У КК Сан-Марино підбурювання до самогубства дитини у віці до 14 років або недієздатного розглядається як вбивство; б) надання допомоги при самогубстві (кримінальні кодекси Литви, Польщі, Болгарії, Швейцарії, Австрії, Сан-Марино, Іспанії, Норвегії, Італії).

У результаті порівняльно-правового аналізу нормативного врегулювання та організаційного забезпечення запобігання доведенню до самогубства в європейських державах, США та країнах пострадянського простору визнано доцільним запровадити міжнародно-правові стандарти захисту окремих категорій користувачів мережі Інтернет та споживачів телекомунікаційних послуг від впливу забороненого контенту (що враховано у проекті Державної цільової програми), а також створення та забезпечення функціонування в мережі Інтернет «гарячої лінії», що має на меті виявлення фактів поширення «груп смерті», кібербулінгу, незаконної інформації щодо позбавлення життя (цю пропозицію підтримали 74 % опитаних працівників Національної поліції України).

Розділ 2 «Кримінологічна характеристика доведення до самогубства або до замаху на самогубство» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Кількісні та якісні показники доведення до самогубства або до замаху на самогубство»* акцентовано увагу на тому беззаперечному факті, що доведення до самогубства як складне явище є індикатором соціального, економічного становища країни, піддається сукупному впливові різних за своєю природою детермінант.

Упродовж 2007–2016 рр. виявлено понад 1 тис. злочинів, відповідальність за які передбачено ст. 120 КК України. На основі аналізу статистичних даних Міністерства внутрішніх справ України та Генеральної прокуратури України визначено головні (абсолютні, відносні та середні) показники цього сегменту злочинності у згаданий період, мінімальні й максимальні (пікові) їх значення, зокрема обліковано кримінальних правопорушень у 2007 р. – 29, 2011 р. – 27, 2013 р. – 250, 2014 р. – 158, 2015 р. – 86, 2016 р. – 133. І якщо у 2001–2012 рр. за доведення до самогубства в Україні щороку порушувалося 27–32 кримінальні справи, то у 2016 р. більше 100 випадків вчинення самогубства вносилися до Єдиного реєстру досудових розслідувань (і це не враховуючи великої латентності даної категорії злочинів).

Найбільшу кількість злочинів цієї категорії виявлено у Вінницькій, Донецькій, Запорізькій, Київській, Львівській, Одеській, Херсонській областях, а також у місті Києві. За даними Державної судової адміністрації України, судами винесено обвинувальні вироки: у 2007 р. – 2 особам, у 2010 р. – 1, у 2013 р. – 3, у 2015 р. – 4, а у 2016 р. – 7 особам.

За результатами соціологічного опитування підтверджено, що дані офіційної статистики не повною мірою відображають реальний стан поширеності доведення до самогубства або до замаху на самогубство.

У підрозділі 2.2 *«Причини та умови, що сприяють доведенню до самогубства або до замаху на самогубство»*, з огляду на підходи, запропоновані представниками

відомих кримінологічних шкіл (О. М. Джужа, А. П. Закалюк, Н. Ф. Кузнєцова, О. М. Литвинов, Н. М. Ярмиш та ін.), такі чинники розподілено на соціально-економічні, правові та морально-психологічні.

Соціально-економічні фактори доведення до самогубства зумовлені зростанням рівня безробіття, зубожінням та погіршенням матеріального становища населення, пов'язані з процесами економічної глобалізації, трудовою мобільністю, науково-технічним прогресом, акультурацією, ескалацією загальнокримінальної та насильницької злочинності, обмеженістю доступу мешканців окремих регіонів до ефективної зайнятості, освіти й соціального захисту.

До недоліків правового регулювання (правові чинники) належать, насамперед, недостатньо сувора відповідальність за окремі злочини; відсутність державного захисту потерпілих як в Україні, так і за її межами; складність збирання доказів і документування протиправних дій працівниками правоохоронних органів; неналежна профілактична робота з використанням оперативних та інформаційно-технічних можливостей (останній чинник вважають визначальним 36,5 % опитаних правоохоронців).

Серед морально-психологічних факторів головними визнано низький рівень правової культури та моралі в суспільстві; майже безконтрольна пропаганда насильства та жорстокості в мережі Інтернет; правовий нігілізм стосовно поширення порнографії та проституції.

У підрозділі 2.3 *«Особа злочинця при доведенні до самогубства або до замаху на самогубство»* на основі узагальнення кримінальних проваджень (справ) щодо доведення до самогубства, з'ясовано, що у 77 % випадків злочинці були у сімейних чи подружніх стосунках з потерпілими, у 23 % вони були знайомими, тому мотивами вчинення злочину у 16 % випадків виступили ревності, у 9 % – хуліганські спонукання, у 6 % – неприязні відносини з батьками. За віковими характеристиками злочинці розподілилися наступним чином: від 19 до 25 років – 5,2 %; від 26 до 35 років – 42,1 %; від 36 до 45 років – 33,2 %; від 46 до 55 років – 12,4 %; понад 55 років – 7,1 %.

Доведено, що термін «злочинець» більшою мірою характеризує особу, яка своїми діями спричинила фактичний результат, передбачений ст. 120 КК України, – жертва вчинила суїцидальні дії. Для характеристики суб'єкта, який застосовує стосовно іншої людини жорстоке поводження, шантаж, примус до вчинення протиправних дій, систематичне приниження людської гідності без учинення постраждалою особою будь-яких дій, спрямованих на позбавлення себе життя як результату цих протиправних дій (цькувань), доречніше застосовувати термін «агресивна особа» («агресор»). Серед агресивних реакцій особи злочинця у доведенні до самогубства виділено: фізичну агресію; непрямую агресію; дратівливість; образу; підозрілість; вербальну агресію.

При дослідженні трикутника «злочинець – конфліктна ситуація – жертва» виокремлено тривимірну основу моделювання механізму злочинної поведінки: 1) матеріальну; 2) енергетичну; 3) інформаційну.

У підрозділі 2.4 *«Особа потерпілого при доведенні до самогубства або до замаху на самогубство»* встановлено, що найбільш схильними до вчинення самогубства внаслідок доведення до нього є представники таких вікових груп:

неповнолітні (12–18 років) – 52 %; молодь (18–35 років) – 21 %; люди середнього віку (35–55 років) – 21 %; люди похилого віку (55–75 років) – 6 %. У двох третинах випадків жертвами доведення до самогубства, що було вчинено в сімейно-побутовій сфері, ставали жінки. Встановлено, що в сучасній Україні катастрофічно збільшується рівень дитячих самогубств.

При розгляді індивідуальних властивостей психіки жертви доведення до самогубства було виявлено, що такій особі властиві підвищена чутливість до подій, які відбуваються, замкнутість, відлюдькуватість; емоційна збудливість нестійкої форми; послаблені захисні реакції на подразники; екстраверсія; темперамент із зниженим сенситивним порогом, а також комплекс сваволі й ілюзій, який проявляється у вчиненні активних дій з метою позбавлення себе життя для уникнення насильства в подальшому.

Розділ 3 «Запобігання доведенню особи до самогубства або до замаху на самогубство» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Загальносоціальні напрями запобігання доведенню до самогубства або до замаху на самогубство»* підкреслено, що запобігання доведенню до самогубства є цілісною багаторівневою системою заходів, що здійснюються як на загальносоціальному, так і спеціально-кримінологічному рівнях. Пріоритетного значення набувають заходи віктимологічної профілактики та міжнародної співпраці правоохоронних органів, що проводяться в комплексі.

На загальносоціальному рівні йдеться про поліпшення соціально-економічної ситуації в країні, формування в Україні державної політики у сфері запобігання злочинам, яка головним чином буде зорієнтована на: зниження конфліктності, підвищення рівня суспільної безпеки, зниження рівня злочинності, організацію справедливого поводження з жертвами злочинів, скорочення проявів віктимності в суспільстві. При цьому, головними напрямками її реалізації мають стати: економічний; політичний; соціальний; правовий; інформаційний; культурний; релігійний.

Обґрунтовується важливість модернізації українського законодавства відповідно до міжнародних стандартів, прийняття Законів України «Про запобігання злочинам», «Про віктимологічну профілактику», пропонується прийняття Державної програми запобігання доведенню до самогубства на 2018–2020 рр.

У підрозділі 3.2 *«Заходи спеціально-кримінологічного запобігання доведенню до самогубства або до замаху на самогубство»* зазначено, що спеціальне запобігання передбачає вплив на так звані суїцидально небезпечні популяції, до складу яких входять особи похилого віку, особи, хворі на алкоголізм і наркоманію, особи, які перебувають у місцях позбавлення волі, «важкі» неповнолітні, біженці, мігранти, жінки.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання доведенню до самогубства здійснюються органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими організаціями і громадянами та спрямовані на недопущення вчинення злочинів конкретними особами (групами осіб) на різних стадіях злочинної діяльності. Досягнення цієї мети вимагає розв'язання низки конкретних завдань: виявлення осіб, поведінка яких свідчить про реальну загрозу вчинення злочинів; вивчення джерел впливу на формування злочинної установки; прогнозування

індивідуальної злочинної поведінки; планування запобіжних заходів; позитивний коригувальний вплив; постановка особи на облік; контроль за її поведінкою та способом життя.

У підрозділі 3.3 «Індивідуальні заходи запобігання доведенню до самогубства або до замаху на самогубство» наголошено на факторі віктимності, що полягає у здатності потенційних жертв у конкретних життєвих обставинах стати об'єктом злочинного впливу, зазнати фізичних, матеріальних та моральних втрат.

Доведено, що індивідуальне запобігання доведенню до самогубства має складатися з трьох послідовних етапів: виявлення суїцидонебезпечної особи; вивчення її у контексті суїцидогенних причин і умов та можливостей впливу на них; безпосередній запобіжний вплив.

Віктимологічна профілактика як напрям індивідуального запобігання доведенню до самогубства – це спільна діяльність правоохоронних органів, органів державної влади, місцевого самоврядування, неурядових організацій і громадськості.

Сформульовано авторські пропозиції до проекту Комплексного цільового плану запобігання доведенню до самогубства в Україні на 2018–2020 рр. з визначенням правових засад, організації і тактики застосування оперативно-профілактичних заходів, спрямованих на попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних із нанесенням легких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень, катувань, побоїв та мордувань, сімейного насильства, збутом і розповсюдженням предметів і творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, у тому числі в Інтернет-мережі, нелегальною міграцією в державі під виглядом туризму, навчання, працевлаштування, здійсненням аналізу і прогнозування криміногенної ситуації на загальнодержавному та регіональному рівнях, своєчасним інформуванням керівництва МВС, Національної поліції та інших органів державної влади із зазначених питань.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі дослідження теорії та практики протидії злочинності, узагальнення відповідних концепцій вітчизняних і зарубіжних учених, досвіду інших країн розроблено наукові положення, що в сукупності спрямовані на вирішення важливої науково-прикладної задачі запобігання доведенню особи до самогубства або до замаху на самогубство в Україні. Одержані наукові результати дають підстави для висновків, рекомендацій та узагальнень, що мають як теоретичне, так і практичне значення. Найсуттєвішими з них є такі:

1. Самогубство – це різновид аморальної діяльності людини, метою якої є припинення власного життя, що визначається усвідомленим, вольовим (керованим, бажаним) характером, проявляється як результат складної взаємодії зовнішніх психотравмуючих факторів та особистісних якостей суб'єкта такої діяльності і тягне за собою його смерть.

Останнім часом почастишали випадки суїцидів в Україні, значне поширення яких викликане кризовими факторами в економіці країни (зубожіння населення, зупинка виробництва, інфляція та ін.), що є природним наслідком агресивної

економічної та військової політики Російської Федерації по відношенню до України, внаслідок чого Україна втратила значний виробничий та економічний потенціал Донбасу та Криму, що завжди здійснювали вагомий внесок у ВВП країни. Безробіття, що виникло завдяки зазначеним факторам, штовхає значну частину населення на пошук шляхів виходу з такої ситуації, в тому числі на суїцид.

2. У результаті опрацювання матеріалів кримінальних проваджень, відкритих за ознаками складу злочину, передбаченого ст. 120 КК України, встановлено, що найпоширенішими злочинами, внаслідок яких їх жертви вчиняють суїциди, є: доведення до самогубства – 93 %, зґвалтування – 3,5 %, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом – 1,5 %, примушування до вступу в статевий зв'язок – 1 %, загальнокримінальні корисливі злочини (шахрайство, вимагання) – 0,5 %, незаконне позбавлення волі – 0,3 %, інші (грубе порушення законодавства про працю та ін.) – 0,2 %.

Спостерігається негативна тенденція до збільшення суїцидів серед дітей та молоді порівняно зі старшими віковими групами, структура яких лишається відносно сталою. Протягом останніх 15 років щорічно від самогубств в Україні гине у середньому 80 дітей, молодших 14 років, і понад 1 тис. підлітків. З'ясовано, що доведенню до самогубства, передували факти так званого домашнього насильства, а також тривалі конфліктні відносини між членами сім'ї, обтяжені зловживанням алкоголем.

У структурі механізму доведення до самогубства необхідно зазначити роль новітніх технологій, так званий кібербуллінг. Злочин учиняється в Інтернеті через використання соціальних мереж: поширення неправдивої інформації, заклики до масового самогубства та ін. Надано визначення кібербуллингу як віртуального терору, частіше підліткового, агресивних, умисних проявів, що вчиняються групою або особою з використанням електронних форм зв'язку протягом певного часу проти жертви, яка не може себе захистити.

3. Причинний комплекс злочинів, пов'язаних з доведенням до самогубства, охоплює досить широке коло детермінантів як за власним походженням, так і за механізмом впливу на злочинність. За останньою ознакою їх розподілено на загальні (опосередкованого впливу) та спеціальні (безпосередньої дії). Серед загальних факторів, як складових кримінальної ситуації, виокремлено та охарактеризовано соціально-економічні, правові та морально-психологічні чинники. Головними детермінантами, що впливають на рівень доведення до самогубства, є такі: неналежна профілактична робота, зокрема з використанням оперативних та інформаційно-технічних можливостей (36,5 % опитаних правоохоронців); хуліганське спрямування особи злочинця, включаючи кібербуллінг (34,2 %); психічні аномалії (26,0 %); вчинення злочину заради «гри», передусім у мережі Інтернет (22,6 %); службова діяльність (18,7 %); неблагополуччя родини (насильство в сім'ї, неповні сім'ї, пияцтво та алкоголізм, вживання наркотичних засобів тощо) (10,7 %); неефективність притягнення до кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 120 КК України (7,7 %).

4. За результатами проведеного узагальнення кримінальних проваджень (справ) за ст. 120 КК України визначено ознаки особи злочинця, що відображають спосіб доведення жертви до самогубства та її соціально-психологічний портрет.

До найбільш типових ознак особи злочинця можна віднести: 1) демографічні; 2) професійно-освітні; 3) сфера зайнятості; 4) зв'язки з жертвою; 5) схильність до вчинення злочинів (наявність судимостей); 6) фізичний, психологічний стани. Соціально-психологічний портрет злочинця: а) у переважній більшості випадків доведення до самогубства вчиняють чоловіки (94 %), б) віком 20–52 років, в) мають середню освіту (69 %), г) не працюють (74 %), ґ) перебувають у сімейних чи подружніх відносинах (77 %), д) не судимі (84 %), е) які перебували у стані алкогольного сп'яніння (61 %).

Поведінка злочинця при вчиненні протиправних дій пов'язана з його психологічними, моральними, соціальними властивостями та проявами. Злочинець моделює свою поведінку, щоб спровокувати жертву до замаху на самогубство. Особа вчиняє злочин через використання матеріальної (чи іншої) залежності жертви від нього, доводить її до стану фрустрації, афекту та аутоагресії (самогубства). Через результат дій злочинця (самогубство жертви) можна визначити мету, мотив та спосіб вчинення злочину, адже ґрунтуючись на ньому, можна отримати уявлення про основні елементи діяльності злочинця, його соціальні та психологічні якості.

5. При кримінологічному дослідженні механізму віктимної поведінки жертви доведення до самогубства звернуто особливу увагу на механізм суїцидальної поведінки. На основі аналізу самогубств, виокремлено схему механізму віктимної поведінки суїцидента внаслідок доведення до самогубства, зокрема процес віктимної поведінки при доведенні до самогубства включає: I етап – під дією віктимних властивостей у людини формується комплекс сваволі й ілюзій; II етап – під впливом комплексу сваволі й ілюзій у людини формується мотив припинити певні негативні впливи стосовно себе; III етап – під впливом комплексу сваволі й ілюзій людина ставить собі мету – створити протиприродним способом (вчинивши самогубство) такий стан речей, який необхідний для задоволення її потреб (припинення негативних впливів, спрямованих на неї) – приймає рішення піти з життя; IV етап – під впливом мотиву й мети людина за наявності певних умов, що сприяють прояву комплексу сваволі й ілюзій, робить спробу самогубства.

6. Загальносоціальні заходи запобігання саморуйнівній поведінці мають бути спрямовані на реінтеграцію особи до соціально-динамічної структури, на розширення меж останньої, на ускладнення її внутрішньої, гуманістично упорядкованої будови з одночасним зменшенням масштабів маргіналізації, що, зрештою, має сприяти і розширенню спектру діяльності, соціальної активності індивідів. В цьому ж полягає й потенціал зниження агресивності населення та запобігання насильницькій злочинності. Розкриття цього потенціалу має відбуватися шляхом: а) створення відповідної інституціональної основи для структурно-функціонального соціального збагачення; б) стимуляції динаміки особистісного розвитку, розкриття сутнісних сил людини та підкорення всього соціального управління цій домінанті.

Загальносоціальне запобігання віктимізації є єдиною системою соціально-економічних, політичних, правових, організаційних та інших заходів, що вживають суспільство й держава в різних соціальних сферах, які самі по собі спеціально не спрямовані на боротьбу зі злочинністю. Запобіжна роль таких заходів реалізується одночасно з вирішенням великомасштабних соціальних завдань, що мають

загальнодержавний характер і впливають на життя значної кількості громадян. Як основні напрями загальносоціальної віктимологічної профілактики слід розробляти стратегічні заходи щодо зміцнення сім'ї, охорони материнства і дитинства, етично-правового виховання населення, формування в суспільстві атмосфери толерантності й відвертості, поваги до культурних цінностей, етичних, релігійних і побутових традицій у житті різних народів.

7. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання доведенню до самогубства спрямовані на злочини, що готуються, та припинення тих, що вже розпочалися; виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, та мінімізацію впливу криміногенних чинників, що детермінують формування особи злочинця та жертви злочину, а також зменшення ризику рецидиву злочинів. Ці заходи здійснюються на різних рівнях (загальнодержавному, регіональному, обласному, районному, місцевому) різними методами (превентивна, оперативно-розшукова, адміністративна, слідча, судова діяльність тощо). Спеціально-кримінологічний напрям передбачає прийняття змін та доповнень до низки нормативно-правових актів, що регулюють діяльність по запобіганню доведенню до самогубства й усунення причин та умов злочину передбаченого статтею 120 КК України, зокрема: а) уточнити редакцію ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України положенням: «... завданням кримінального провадження є запобігання вчиненню кримінальних правопорушень»; б) ч. 1 ст. 91 КПК України доповнити новим пунктом такого змісту: «... б) причини й умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення»; в) доповнити главу 4 КПК України «Докази і доказування» параграфом 3 «Заходи щодо встановлення причин і умов вчинення кримінального правопорушення, інших порушень законодавства» такими статтями: ст. 95 «Встановлення причин і умов вчинення кримінального правопорушення»; ст. 96 «Подання сторони обвинувачення у кримінальному провадженні» ст. 97 «Окрема ухвала суду».

Важливим елементом спеціального рівня має стати певного виду психологічна допомога спеціалістів у даній сфері, що здійснюється на основі діяльності громадських організацій. Професійно-психологічна готовність фахівців, які здійснюють спеціально-профілактичні заходи – це інтегральна характеристика особи, що визначає позитивне ставлення людини до професії, надає їй глибокого особистісного сенсу, підвищуючи таким чином рівень розвитку професійно значущих рис, засвоєння професійних знань, умінь і навичок.

8. Індивідуальне запобігання доведенню до самогубства – це діяльність стосовно конкретних осіб, поведінка яких вступає в конфлікт із загальновизнаними моральними нормами і передбачає надання різноманітної допомоги: 1) фізична (забезпечення потреб); 2) психоемоційна (проведення психолого-психіатричних заходів); 3) духовна (підвищення моральності, життєстійкості), у тому числі шляхом особистого впливу на суїциданта, на окремих осіб, а в деяких випадках – і на їх найближче оточення. Необхідною умовою індивідуального запобігання є проведення психокорекційних заходів, спрямованих на зняття емоційного дискомфорту та формування здатності до адекватного реагування на складні чи невизначені морально-правові ситуації. У цьому плані є ефективною розроблена нами психокорекційна програма профілактики та ресоціалізації дітей, схильних до

вчинення правопорушень, що використовується у школах, коледжах, ліцеях, спеціальних виховних закладах, як складова системи запобіжних заходів.

З метою підвищення рівня ефективності діяльності органів Національної поліції України (кіберполіції, працівників карного розшуку, дільничних офіцерів поліції, працівників ювенальної превенції і слідчих) розроблено та запропоновано можливість внесення ними подання про усунення причин та умов вчинення злочину, а також наголошено на необхідності проведення й інших непроцесуальних форм діяльності з усунення обставин, що сприяють вчиненню злочинів, а саме: виступи (доповіді) в трудових колективах, навчальних закладах і засобах масової інформації, лекції, публікації в пресі, особисті бесіди з посадовими особами, листи (повідомлення) керівникам установ, підприємств й організацій.

9. На підставі проведеного дослідження, пропонується ст. 120 КК України викласти в такій редакції:

«Стаття 120. Доведення до самогубства

1. Умисне доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до небажаних для потерпілого дій або систематичного приниження його людської гідності, –

карається позбавленням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Те саме діяння, вчинене щодо особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винного, або з корисливих мотивів, або службовою особою з використанням службового становища, або щодо двох або більше осіб, –

карається позбавленням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, якщо його було вчинено щодо дитини, –

карається позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років».

10. На основі вивчення зарубіжного досвіду та практики застосування чинного законодавства, запропоновано ввести до КК України нову норму – ст. 120-1, виклавши її у такій редакції:

«Стаття 120-1. Схиляння до самогубства

1. Схиляння до самогубства шляхом умовлянь, погроз, обману, наданням засобів чи іншим шляхом, якщо особа покінчила життя самогубством чи вчинила замах на нього, – карається ...;

2. Те саме діяння, вчинене щодо особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винного, або з корисливих мотивів, або службовою особою з використанням службового становища, або щодо двох або більше осіб, – карається ...;

3. Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, якщо його було вчинено щодо дитини, – карається ...».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кириенко В. А. Характеристика количественных и качественных показателей доведения до самоубийства или к покушению на самоубийство. *Право и*

Политика. 2016. № 3. С. 55–58.

2. Кірієнко В. О. Особа жертви доведення до самогубства або замаху на самогубство. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2016. № 2. С. 105–110.

3. Кірієнко В. О. Щодо характеристики особи злочинця доведення до самогубства або до замаху на самогубство. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. С. 87–92.

4. Кірієнко В. О. Історичний аналіз законодавства про кримінальну відповідальність за доведення до самогубства або до замаху на самогубство. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5 (255). С. 198–200.

5. Кірієнко В. О. Причини та умови, що сприяють доведенню до самогубства або до замаху на самогубство. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 2 (16). С. 193–199.

6. Кірієнко В. О. Індивідуально-профілактичні заходи запобігання доведення до самогубства або до замаху на самогубство // Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5–6 серпня 2016 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2016. С. 110–113.

7. Кірієнко В. О. Заходи спеціально-кримінологічного запобігання доведення до самогубства або до замаху на самогубство // Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 9–10 вересня 2016 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2016. С. 88–92.

8. Кірієнко В. О. Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство // Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20–21 січня 2017 р.). Одеса: Причорноморська фундація права, 2017. С. 88–93.

АНОТАЦІЇ

Кірієнко В. О. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання доведенню особи до самогубства або до замаху на самогубство. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право). – Донецький юридичний інститут МВС України, Кривий Ріг, 2017; Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2017.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню кримінально-правових та кримінологічних засад запобігання доведенню особи до самогубства або до замаху на самогубство в Україні. Вперше сформовано цілісну концепцію запобігання розглядуваному злочинному явищу, розроблено науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність у даному напрямі та практику його застосування.

Розкрито зміст елементів кримінологічної характеристики злочинів, пов'язаних із доведенням до самогубства, зокрема відомості про стан, структуру й динаміку злочину, причини та умови, які сприяють його учиненню, соціально-психологічні ознаки правопорушників і потерпілих, розроблені заходи запобігання доведенню до самогубства в цілому, а також викликаних активністю «груп смерті» у соціальних мережах Інтернету та кібербулінгу.

Ключові слова: самогубство, доведення до самогубства, замах на самогубство, запобігання злочинам, кримінальна відповідальність, кримінально-правова характеристика, кримінологічна характеристика, кібербулінг.

Кириенко В. А. Уголовно-правовые и криминологические основы предупреждения доведения лица до самоубийства или до покушения на самоубийство. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук (доктора философии) по специальности 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» (081 – Право). – Донецкий юридический институт МВД Украины, Кривой Рог, 2017; Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2017.

Диссертация посвящена комплексному исследованию уголовно-правовых и криминологических основ предупреждения доведения лица до самоубийства или до покушения на самоубийство в Украине. Впервые сформулирована целостная концепция предотвращения рассматриваемого преступного явления, разработаны научно обоснованные предложения, направленные на оптимизацию законодательства об уголовной ответственности в данном направлении и практики его применения.

Усовершенствовано понятие самоубийства как разновидности аморальной деятельности человека, целью которой является прекращение собственной жизни и которая характеризуется осознанным, волевым характером, проявляется как результат сложного взаимодействия внешних психотравмирующих факторов и личностных качеств субъекта такой деятельности и влечет за собой его смерть.

С научных позиций осуществлен ретроспективный анализ мер предупреждения доведения до самоубийства или до покушения на самоубийство, что позволило выделить этапы развития уголовного законодательства, обусловленного как характером общественно-политических процессов в разные исторические периоды, культурными и религиозными особенностями отдельных государств, так и объективными закономерностями, в частности: 1) старославянский этап (до XI в.); 2) христианский этап (с XI в. до 1835 г.); 3) имперский этап (с 1835 до 1917 гг.); 4) советский этап (с 1917 до 2001 гг.); 5) современный этап (с 2001 г. до н.в.). Обоснована необходимость дополнения статьи 120 УК Украины частью, которая устанавливала бы ответственность за действия, предусмотренные частью первой этой статьи – из корыстных побуждений, и частью третьей – совершение данного преступления в отношении ребенка.

Предложено ввести в Уголовный кодекс Украины новую правовую норму 120¹ «Склонение к самоубийству».

Раскрыто содержание элементов криминологической характеристики доведения до самоубийства, в частности сведения о состоянии, структуре и динамике

преступления, причины и условия, способствующие его совершению, социально-психологические признаки правонарушителей и потерпевших.

Определено место предупреждения доведения до самоубийства в системе национальной безопасности страны, которое заключается в реализации на общегосударственном и ведомственном (межведомственном) уровнях комплекса уголовно-правовых и криминологических мер с целью анализа криминологической ситуации, характеризующей преступления против жизни и здоровья лица, выявление и устранение детерминантов, которые способствуют совершению правонарушений, изобличению лиц (преступных групп), которые совершают преступления, пресечение преступных действий на стадиях подготовки или покушения, а также предотвращение (минимизации) их негативных последствий для граждан, общества и государства.

Разработаны меры предупреждения доведения до самоубийства, вызываемого активностью «групп смерти» в социальных сетях Интернета и кибербуллинга.

Получило дальнейшее развитие положение о жертве доведения до самоубийства – социопатическом лице, для которого характерен комплекс произвола и иллюзий, что проявляется в совершении деяния с целью лишения себя жизни для избежания насилия в будущем, а также исследование механизма виктимного поведения суицидента при доведении до самоубийства.

Ключевые слова: самоубийство, доведение до самоубийства, покушение на самоубийство, предупреждение преступлений, уголовная ответственность, уголовно-правовая характеристика, криминологическая характеристика, кибербуллинг.

Kirienko V. O. Criminal-legal and Criminological Bases of Prevention Driving a Person into Suicide or Attempted Suicide. – *The qualification scientific work published as manuscript.*

Thesis for a Candidate Degree in Law (Doctor of Philosophy), Speciality 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law» (081 – Law). – Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs, Kryvyi Rih, 2017; Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2017.

Dissertation is devoted to a complex research of criminal-legal and criminological bases of prevention driving a person into suicide or attempted suicide in Ukraine.

For the first time a holistic concept of prevention of the criminal phenomenon was formed, scientifically grounded proposals were developed, aimed at improving the legislation on criminal liability in this area and the practice of its application.

The dissertation uncovers content of the elements of criminological characteristic of crimes connected with driving a person into suicide, for instance data on the state, structure and dynamic of offences, reasons and conditions abetting their commitment, social-psychological characteristics of offenders and victims. The dissertation elaborates preventive measure for driving a person into suicide promoted by illegal activity of “death groups” in Internet and Cyber bullying social networks.

Key words: suicide, driving a person into suicide, attempted suicide, crime prevention, criminal liability, criminal-legal characteristic, criminological characteristic, cyber bullying.

Підписано до друку 15.09.2017 р. Папір офсетний. Друк офсетний.
Формат 60х84/16. Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет внутрішніх справ,
пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.

Друкарня Харківського національного університету внутрішніх справ
61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27.